

Г.М. Мухамедиева

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: gm_mu@mail.ru)*

Қазіргі жағдайдағы моноқалалар дамуының теориялық негіздері

Мақалада моноқалалардың қазіргі уақытта дамуының теориялық жақтары басты назарға алына отырып, қарастырылған. «Моноқала» ұғымының анықтамасына қатысты әртүрлі елдердің ғылыми көзқарастары кеңінен зерттелген және барлық мемлекеттердің бұл түсінікті қалада шоғырланған ірі кәсіпорындармен байланыстыратыны ерекше анықталған. «Моноқала» ұғымы салалық сипатына ғана қарай емес, қаланың өмірлік цикліне байланысты болатындығын ғалымдардың тұжырымдары негізге алына отырып, талданған. Мақалада кеңінен қолданылатын «моноөндірістік» және «моноөнеркәсіптік» қала сияқты ұғымдарға қатысты қалалардың жіктелуі сипатталған. Қазақстан Республикасы моноқалаларының қалыптасу мен даму мәселелері экономиканы әртараптандырудағы «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейін бағдарламасында» көрсетілген шараларға сәйкес қарастырылған. Авторлар Қазақстанның моноқалаларын макроөңірлер бойынша төрт бағытта топтастырған: Солтүстік, Орталық Шығыс, Оңтүстік және Батыс. Қазақстан Республикасының моноқалалары салалық ерекшеліктеріне орай сыныпталған: халықтың басым көпшілігі жұмыс істейтін салалар және қала экономикасында ең басты үлесті алатын салалар. Қазақстан Республикасының моноқалаларының дамуы «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейін бағдарламасы» шеңберінде атқарылып жатқан шаралардың қазіргі таңдағы іске асырылуы талданған. Әлеуметтік-экономикалық факторларды ескере отырып, Қазақстан Республикасының моноқалаларының тұрақты дамуы бойынша нақты ұсыныстар берілген.

Кілт сөздер: моноқала, кәсіпорын, сала, тұрғындар, макроөңір, тұрақты даму, бағдарлама, әлеуметтік-экономикалық факторлар.

Моноқалалардың жұмыс істеуінің қазіргі жағдайында мәселелердің ауқымы, моноқалалардың генезисі, аймақтық жағдайлары және халықтың өмірлік мүдделері ескеріліп, олардың дамуының одан арғы жолдарын айқындайтын негізгі тәсілдер, механизмдер мен құралдар әзірленді. Біртұтас моноқалаларды басқарудың дәстүрлі әдістері өздерінің әлеуетін толығымен тауысты, олардың тиімді дамуы жаңа теориялық әзірлемелерді және оларға негізделген практикалық әрекеттерді іздейді. Бұдан басқа, инновацияның қарқындылығын анықтау, қызмет көрсету секторын кеңейту, қала тұрғындарының жаңа рөлі өсіп келе жатқан бәсекелестікке байланысты қаланың жұмыс істеуінің өзгеретін факторлары қызметті жоғарылату және моноқаланы басқаруға аумақтық әлеуметтік қоғамдастық мүшелерінің әртүрлі қатысу нысандарын құруға бағытталған басқару қызметкерлерінің инновациялық және интеллектуалдық әлеуетін қалыптастыруды қажет етеді.

Сонымен қатар елдегі реформалар барысында қалыптасқан моноқалалардың мәселелерін шешудің әлеуметтік тәжірибесі мен тетіктері негізінен олардың экономикаларын әртараптандыруына бағытталған. Ғалымдар мен практик-мамандар пікірталас барысында моноқалалардың әлеуметтік мәселелерін қалай жеңу және дамуын қамтамасыз ету туралы мәселеге біржақты жауап бермеді. Алайда мемлекеттік органдардың, бизнес және аумақтық қауымдастық өкілдерінің күш-жігерлерін біріктіру қажет деп танылды.

Тұрақты қарқынды өзгеріс үдерістері зерттеушілерді қалалар ретінде қоғамның аумақтық ұйымдастыруының осындай феноменіне назар аударуға мәжбүр етеді. Тарихи құбылыс ретінде моноқала өркениеттік үдерістер кезінде өзін өзгертіп, бір мезгілде олардың динамикасына және әлеуметтік-мәдени мазмұнына әсер етеді. Бүгінгі таңда моноқала қазақстандық қоғамның аумақтық ұйымының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Әлеуметтік-экономикалық бірлік ретінде ол әлеуметтік өмірдің қарқындылығы, әлеуметтік қоғамдастық мүшелерінің өзара әрекеттесуінің әртүрлі формалары, нақты демографиялық, кәсіби және ұйымдастырушылық құрылымы арқылы сипатталады. Бұл қаланың табиғаты мен қоғамның дамуындағы рөлі, қалалардың қалыптасуы мен жұмыс істеуін зерттеу мәселесі түрлі ғылымдардың іргелі бағыттарының бірі болып табылады.

Моноқала бұл қала мен кәсіпорын бір-бірімен тығыз байланысты болатын күрделі құрылым болып есептеледі. Сонымен бірге кәсіпорын өз аумағында тұрмыс жағдайын қамтамасыз ететін экономикалық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік қызметті жүзеге асырады. Бұл жағдайда әлеуметтік инфрақұрылымды ұстауға жұмсалатын шығындар өндірістің өзіндік құнына кіреді, бұл

көптеген жағдайларда бәсекеге қабілетсіз. Моноқалалардың көпшілігі теріс салыстырмалы құндылыққа ие және ертеректегі қайта құрылымдауды қажет етеді, себебі олардың экономикалық мәселелері қалада қиындықтар мен әлеуметтік шиеленістерді туғызуы мүмкін.

Халықаралық тәжірибеде «моноқалалардың» тұжырымдамасын анықтауға бірыңғай ғылыми көзқарас жоқ. Шетел әдебиетінде әртүрлі ұғымдар осындай қалаларды белгілеу үшін бір мезгілде қолданыла алады. Атап айтқанда, «моноқала» түсінігі АҚШ-та және Ұлыбританияда «One-Industry Town» және «Single-Industry Town» ұғымдары ретінде кеңінен қолданылады, ал Жапонияда және Үндістанда «Company Town» ұғымы пайданылады. Шетелде қолданылатын ұғымдардың сипаттамалық көрінісі 1-кестеде келтірілген.

1 - к е с т е

«Моноқала» ұғымының анықтамасына көзқарастар

Ұғым	Ел	Ұғым мағынасы
Моноқала	Ресей	Бір немесе одан да көп ірі қала құрылатын кәсіпорындар сол салаға жататын қала
One-Industry Town, Single-Industry Town	АҚШ, Ұлыбритания	Қала, бір салаға тиесілі өнеркәсіптік кәсіпорындар
Factory Town, Mill Town	АҚШ, Ұлыбритания, Еуропа	Өндірістік кәсіпорындағы қала
Company Town	Жапония, Үндістан	Бір компанияға толығымен тиесілі қала (инфрақұрылым, құрылыстар және т.б.)
Mining Town	Австралия	Шахта қызметін қамтамасыз ететін елді мекен
Resource Town	Канада	Тау-кен кәсіпорынындағы елді мекен
Моноқала	Қазақстан	Өнеркәсіп өндірісінің және еңбекке жарамды халықтың негізгі бөлігі (20 % және одан астамы) бір немесе бірнеше (көп емес) қала құраушы, бір бейінді және шикізаттық бағыттағы (мономамандандырылу) әрі қалада болып жатқан барлық экономикалық және әлеуметтік үдерістерді айқындайтын кәсіпорындарда шоғырланған қала

Ескерту. Автормен [1, 2] негізінде әзірленген.

Кестеде келтірілген ақпарат қазіргі уақытта «моноқалалардың» анық анықтамасы жоқ екенін көрсетеді. Барлық елдер негізінен бұл тұжырымдаманы қалада жұмыс істейтін ірі кәсіпорындармен байланыстырады.

Бұл анықтаманың бір бағыты өте тар мазмұнға ие, сондықтан ол моноқаланың жұмыс істеу ерекшеліктерін толық ашпайды. Бірқатар ғалымдардың айтуына [3, 4] сәйкес, моноқаланың біржақты индустриалды дамуы болып табылады. Бұл «моносалалық» деп аталатын тәсіл. Оның мазмұны еңбек бөлінісінің аумақтық бөлінісі мен экономиканың тарихи қалыптасқан құрылымына қатысты болмайды. Осылайша, «моноқалалардың» анықтамасын қалыптастырудағы барлық зерттеушілер елді мекенді қалалық өндірістің жұмыс істеуіне тәуелділікті ерекше атап өтті. Сонымен қатар салалық ерекшеліктер негізінде ғана емес, қаланың өмірлік цикліне байланысты анықтамалар тұрғысынан анықтау қажет. Әлеуметтік-экономикалық үдерістердің күрделі жүйелері ретінде барлық моноқалалар тиісті өмірлік циклдерге сәйкес дамиды және әрбір моноқалада оның ең маңызды ерекшелігі халықтың өмір сүру деңгейі болып табылады.

Алайда қаланы қалыптастыратын кәсіпорынды әрқашан монотондылықты анықтайтын негізгі өлшем ретінде қарау мүмкін емес. Қаланы қалыптастыратын кәсіпорын үшін мономәртебесін анықтау осы құбылыстың күрделілігін көрсетпейді, себебі моноқалалардың мысалдары бар, онда бірыңғай қалалық кәсіпорын жоқ, орнына бірдей технологиялық тізбекте жұмыс істейтін немесе бір-

бірімен бәсекелесетін бірнеше кәсіпорын бар. Бұл жағдайда қала халқын жұмыспен қамту саласына қатысты «моно» деп сипаттауға болады.

Сол көзқарасты И.В. Манаева «Моноқаланың жұмыспен қамтудың басым саласына, жұмысқа қабілетті халықтың қызмет саласына қатысты моноорталықтық қала» екенін айтады [5]. Бірақ бұл ұғымды барлық моноқоныстарға қолдану толықтай дұрыс болмайды. «Моноқала» ұғымы ресми қалалық мәртебесі бар елді мекендер үшін ғана қолданылуы тиіс.

Ғалым-сарапшылар Н.С. Ивашкина, Н.А. Улякина «моноқала» ұғымына келесідей анықтама келтірген: «Моноқала — орнықтыру мүмкіндігін қоспағанда, сыртқы экономикалық ортаға тән тәуекелдерін өтей алмайтын есеп айырысу орны, ұйымы немесе тұрғындары» [6].

Экономикалық құрамдас бөлігіндегі «моноқала» ұғымының мағынасын ашуға басқа да әрекеттер жүргізілуде. Нормативтік құжаттар мен ғылыми әдебиеттерге талдау «моноөндіріс» және «моноөнеркәсіп» бағытындағы қалалар кеңінен қолданылғанын көрсетті. Осы ұғымдардың ұқсастығына қарамастан, И.В. Манаеваның [5] пікірінше, олар екі түрлі құбылыстарды сипаттайды: біріншісі — моноқаланы қалада құрылатын кәсіпорынның жұмыс істеуіне немесе технологиялық тұрғыдан байланысты кәсіпорындар тізбегіне тәуелділігін көрсетеді; екіншісі — экономиканың бастапқы және қайталама секторларындағы басымдықты үшінші жоғары оқу орындарының әлсіз дамуымен сипаттайды.

Сонымен қатар іс жүзінде қалалық экономиканың мамандануы өндірістік және өндірістік емес салалардағы кәсіпорындарға бағдарланған болуы мүмкін. Ұсынылған анықтамалар сондай-ақ «моноқалалардың» тұжырымдамасын толығымен ашпайды, себебі Қазақстанда және әлемде өнеркәсіптік өндіріс үшін емес, ғылыми қызмет үшін құрылған моноқалалардың мысалдары бар. Мәселен, Шығыс Қазақстан облысында орналасқан Курчатов қаласының ғылыми-өндірістік орталығы мысал бола алады.

Е.Г. Анимица және Н.В. Новикова моноқалалардың заманауи дамуының екі негізгі ерекшелігін атап өтті [7]: «Біртұтас мәселелерді сақтау мен көбейтудің себептері (қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуының қалалық қалыптастырушы кәсіпорын иесінің саясатына тәуелділігінің жоғары дәрежесі) және қазіргі моноқала моделінің икемділігі мен бейімделуінің болмауы бюджет, сондай-ақ отбасылық бюджеттер қаланың қалыптасқан кәсіпорындағы жағдайдан экономикалық жағдайға байланысты. Егер кәсіпорын тоқтап қалса, онда жұмыссыздықтың өсуі, жергілікті бюджет пен азаматтардың кірістерінің төмендеуі, қала экономикасының қалыпты жұмыс істеуі үшін мүмкіндіктерді шектеуі сөзсіз».

Моноқалалардың жалпы сипаттамасы олардың тұрғындары мен шаруашылық субъектілері үшін экономикалық мүмкіндіктерді шектеу болып табылады. Академик А.И. Татаркиннің пікірінше, шағын кәсіпкерліктің дамуы есебінен моноқалалардың мәселелерін шешу әрекеті тек осы мәселенің шиеленісін азайта алады [8].

Жоғарыда аталған ғалымдар монобейінге жатқызылуы мүмкін қалалардың келесі белгілерін ажыратады:

- сол салаға жататын немесе өнеркәсіптік нарықтың бір тар сегментіне қызмет көрсететін бір немесе бірнеше ұқсас кәсіпорындардың жұмыс істеуі;
- соңғы нарықта жұмыс істейтін бір технологиялық байланысты кәсіпорын тізбегінің болуы;
- қалалық бюджеттің кіріс бөлігінің бір немесе бірнеше ірі кәсіпорындардың қызметіне елеулі тәуелділігі;
- қалалық жоспарлауды бас кәсіпорынның өндірістік қызметінің ерекшеліктеріне бағынуы;
- экологиялық ластанудың жоғарғы қауіпі;
- жұмыспен қамтудың қарапайым құрылымы;
- қаланың экономикасын әртараптандырудың әлсіз деңгейі.

Моноқалаларда туындайтын мәселелерді шешудің күрделілігі олардың орналасқан жерінен бөлек және ондағы тұрғындардың әлеуметтік-экономикалық жағдайын есепке алмай отырып, қала құрылатын кәсіпорындардың саналуы мүмкін емес кезде айқындалады. Сондықтан мұндай кәсіпорындардың қайта құру мәселесі туралы айта отырып, тұтастай алғанда моноқала және қайта құру мүмкіндігін талдау қажет.

Нәтижесінде, билік тек қана экономикалық емес, әлеуметтік-психологиялық, заңды және кейбір дәрежеде саяси мәселелерді шешудің күрделі міндетіне тап болады. Мұнда қайта құру кәсіпорындарының кідіртiлу себептерін түсiну керек, мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру және жетілдірудің мүмкін жолдарын белгілеу, қалалық деңгейде муниципалды және әлеуметтік

қызметтерді қаржыландыруға жағдай жасау, қаланы қалыптастырушы кәсіпорындарды трансформациялаудың ықтимал стратегиясы мен экономикалық қызметтің және монобейіндік қалалар баламалы жұмыс орындарын дамытуды жеделдету қажет.

Моноқалаларды дамыту экономиканы әртараптандыру, оның ішінде шикізаттық емес секторда инвестициялық жобаларды іске асыру және жаңа өндірістерді орналастыру, сондай-ақ кәсіпкерлік бағдарламалардың шеңберінде шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдауды қамтамасыз ету, сонымен бірге моноқалалардың инфрақұрылымын дамыту арқылы «Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейін бағдарламасының» алдына қойылған міндеттеріне сәйкес жүзеге асырылады. Бағдарламаны іске асыру шеңберінде моноқалаларды дамыту бойынша міндеттерді шешу екі бағытта жүзеге асырылады:

- 1) экономиканы әртараптандыру және моноқалаларда шағын және орта бизнесті дамыту;
- 2) моноқалалардың инфрақұрылымдарын дамыту [2].

«Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасына» сәйкес, Қазақстан Республикасының өңірлері төрт макроөңірге бөлінген — Солтүстік, Орталық Шығыс, Оңтүстік және Батыс. Осы жіктемеге сүйене отырып, біз Қазақстанның моноқалаларын макроөңірлер бойынша бөлдік (2-кесте).

2 - к е с т е

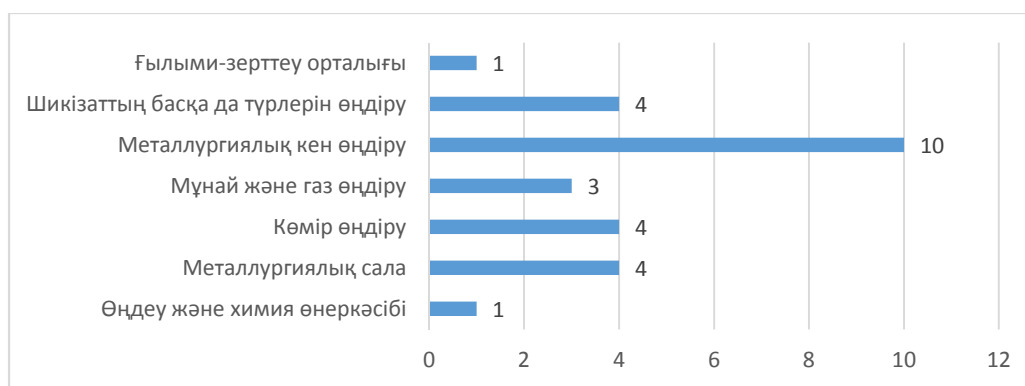
Қазақстанның макроөңірлері бойынша моноқалаларды топтастыру

Р/с №	Өңірлер	Моноқалалар саны
1	Солтүстік макроөңірі	5
	Ақмола облысы	1
	Қостанай облысы	4
	Солтүстік Қазақстан облысы	-
2	Орталық Шығыс макроөңірі	14
	Шығыс Қазақстан облысы	4
	Қарағанды облысы	8
	Павлодар облысы	2
3	Оңтүстік макроөңірі	4
	Алматы облысы	1
	Жамбыл облысы	2
	Қызылорда облысы	-
4	Оңтүстік Қазақстан облысы	1
	Батыс макроөңірі	4
	Ақтөбе облысы	1
	Атырау облысы	1
	Батыс Қазақстан облысы	1
	Маңғыстау облысы	1
	Барлығы	27

Ескерту. Автормен [2, 9] негізінде әзірленген.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитетінің (2016) деректері бойынша, халықтың жалпы санының 1,542 млн тұрғыны бар 27 қала, немесе республика бойынша жалпы қалалық тұрғындардың 16,8%-ы, моноқалалар ретінде саналады. Моноқалалардың жартысынан көбі негізінен Орталық Шығыс макроөңірінде орналасқан, себебі бұл қалаларда Қазақстанның өндірістік әлеуетінің басым бөлігі шоғырланған. Қызылорда және Солтүстік Қазақстан облыстарында моноқалалар болмаған болса, ал Қарағанды облысында 8 моноқалалар қалыптасқан.

Қазіргі уақытта ұлттық холдингтер, компаниялар, қала құрылтайшылары кәсіпорындардың ерекшеліктеріне, жобаның қаржылық, экономикалық және өндірістік мүмкіндігіне негізделген моноқалаларда инвестициялық жобаларды іске асыру бойынша шаралар қабылданды. Өнеркәсіптік ерекшеліктері бойынша Қазақстан Республикасының моноқалалардың жіктелуі төмендегі суретте келтірілген.

Ескерту. Автормен [2, 9] негізінде әзірленген.

Сурет. Салалық бағдар бойынша моноқалаларды жіктеу

Қазақстан Республикасының моноқалаларында экономиканың өндіруші секторының негізгі кәсіпорындары шоғырланған (көмір, мұнай және газ, металлургиялық кен және басқа шикізат).

2017 жылы барлық 27 моноқалада 60 кәсіпорын жұмыс істейді, оның ішінде 31 кәсіпорын пайдалы қазбаларды өндіруге және қайта өңдеуге, 6 — құрылыс материалдарын өндіруге, 7 — өнеркәсіп өнімдерін өндіруге және 16 — өндірістік қоймаға (вагон жөндеу депосы, гидролиз зауыты, трансформатор зауыты және және т.б.) бағытталған. Бүгінгі таңда осы бағыт бойынша 14 моноқалаларда (Степногорск, Рудный, Ақсу, Екібастұз, Текелі, Риддер, Қаратау, Ақсай, Теміртау, Жезқазған, Арқалық, Жітіқара, Жаңаөзен, Кентау) 8 мың жұмыс орны, соның ішінде 5 жоба — ұлттық компаниялар (1,0 мыңнан астам жұмыс орны), қала құрылатын кәсіпорындардың 64 жобасы (5,8 мыңнан астам жұмыс орны) қосалқы өндірістерді орналастыру бойынша 69 жоба жүзеге асырылуда [10].

Өңірлерде жаңа өндірістерді жасау, жаңғырту немесе жаңа мамандандыруды құру, сондай-ақ стратегиялық инвесторларды тарту арқылы бұрынғы мамандандыруды қалпына келтіру үшін мүдделі мемлекеттік органдар нақты жұмыс жүргізеді. Биылғы жылы бизнес-форумдар, экономикалық форумдар, іскерлік кеңестер және Ресей, Беларусь, Қытай, Германия, Түркия, Өзбекстан және тағы басқа шет елдермен кездесулер өткізілді. Жоғарыда аталған кездесулердің аясында тараптар геологиялық барлау және мұнай-газ саласы, атом энергетикасы, химия, фармацевтика, агроөнеркәсіптік кешен және басқа да ынтымақтастықтың негізгі перспективалық бағыттарын талқылады. Инвестициялық ахуал бойынша презентациялар өткізілді, оның ішінде Қазақстанда мемлекеттік қолдау шаралары туралы.

Қаланы қалыптастыратын кәсіпорындар тоқтатылған немесе олардың жағдайы едәуір нашарлаған моноқалаларда, кәсіпкерлікті ынталандыруға, бизнес-инкубаторларды ұйымдастыруға, кәсіпкерлікті қолдау орталықтарының құрылуына және қала құрылатын кәсіпорындар үшін жаңа кәсіпорындар құруға бағытталған негізгі бағыттар қарастырылған.

Осылайша, Қазақстан Республикасындағы моноқалалардың тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуы көптеген факторларға байланысты. Оларға мыналар жатады:

- шағын және орта бизнестің дамуы, жаңа жұмыс орындарын құру және халықты жұмыспен қамтудың артуы;

- қаланың көпфункционалды экономикасын құру, оның монобейінін жеңу, қайта өңдеу салаларын дамыту;

- қаланың әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамыту;

- жоғары білікті жұмысшыларды сақтау, «алмаспайтын» мамандықтарды құру, біліктілігі төмен мамандарды босату, ерте зейнеткерлікке шығу, олардың кейінгі түрленуі және басқа қызмет түрлерінде жұмыс істеу;

- қаланың және облыстың позицияларынан ең тиімді болып табылатын негізгі инвестициялық жобаларды іске асыру үшін ресурстарды шоғырландыру;

- ішінара салық ресурстарын қайта бөлу есебінен қаланың және облыстың шығындарын қайта бөлу;

- мемлекеттік-жеке серіктестік негізінде жобаларды іске асыру үшін жағдай жасау.

Жалпы атап өтсек, моноқалаларды жаңғыртуға мемлекеттік қолдау көрсету моноқалалардың инвестициялық тартымдылығын арттыруға, инвестициялық жобаларды басқару, орта және шағын бизнесті дамытуға, бәсекелестікті арттыруға және қала құрылатын кәсіпорындардың жұмысына тәуелділігін төмендетуге бағытталған іс-шаралар кешенін білдіреді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Развитие моногородов России: монография / Под ред. И.Н. Ильиной. — М.: Финансовый ун-т, 2013. — 168 с.
- 2 Өңірлерді дамытудың 2020 жылға дейінгі бағдарламасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 28 маусымдағы № 728 Қаулысы. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000728>.
- 3 Пыткин А.Н. Постановка проблемы моногородов: поиск решений органами власти и корпоративным сообществом / А.Н. Пыткин, И.Ю. Загоруйко // Российское предпринимательство. — 2010. — № 8(2). — С. 154–158.
- 4 Fishback P. The Quality of Services in Company Towns: Sanitation in Coal Towns during the 1920s / P.Fishback, D.Lauszus // Journal of Economic History. — 1989. — Vol. 49. — No. 1. — P. 125–144.
- 5 Манаева И.В. Моногорода: вопросы терминологии // Современные проблемы социально-экономического развития России: материалы науч.-практ. конф.: [в 2-х т.] / И.В. Манаева; под ред. Е.Н. Камышанченко, С.Н. Растворцевой. — Белгород: Изд-во Белгород. ун-та, 2011. — Т. 2. — С. 140–143.
- 6 Ивашкина Н.С. Развитие монопрофильных городов регионов России / Н.С. Ивашкина, Н.А. Улякина // Экономика и управление. — 2011. — № 4(7). — С. 31–33.
- 7 Анимица Е.Г. Проблемы и перспективы развития моногородов России / Е.Г. Анимица, Н.В. Новикова // Управление. — 2009. — № 1, 2. — С. 46–53.
- 8 Татаркин А.И. Проблема моногородов должна решаться на государственном уровне / А.И. Татаркин // Управление. — 2009. — № 1, 2. — С. 45.
- 9 Регионы Казахстана. Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан. — 2016. — 30 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations?_afzLoop=9713740891393549#%40%3F_afzLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3D19favud3d_54.
- 10 Информация о ходе реализации мероприятий по развитию моногородов «Программы развития регионов до 2020 года» по итогам I полугодия 2017 года. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: economy.gov.kz/sites/default/files/pages/otchet_po_monogorodam_rus.docx.

Г.М. Мухамедиева

Теоретические аспекты развития моногородов в современных условиях

В статье исследованы научные подходы разных стран к определению понятия «моногород» и выявлено, что все страны данное понятие в основном связывают с крупными предприятиями, которые функционируют в городе. Проанализированы мнения ученых в части уточнения понятия «моногород» не только по отраслевому признаку, а в увязке с жизненным циклом города. В статье выделены признаки городов, по которым широкое распространение получили термины «монопроизводственный» и «монопромышленный» город. Затронуты проблемы формирования и развития моногородов Республики Казахстан в соответствии с предусмотренными задачами Программы развития регионов до 2020 г. путем диверсификации экономики. Автором сгруппированы моногорода Казахстана по макрорегионам: Северный, Центрально-Восточный, Южный и Западный. Классифицированы моногорода Республики Казахстан по отраслевым признакам: отрасль, в которой занята наибольшая часть населения, и доля экономики города наиболее существенна. Проанализирован ход реализации мероприятий по развитию моногородов Республики Казахстан согласно Программе развития регионов до 2020 г. Предложены рекомендации по устойчивому развитию моногородов Республики Казахстан в зависимости от социально-экономических факторов.

Ключевые слова: моногород, предприятие, отрасль, население, макрорегион, устойчивое развитие, программа, социально-экономические факторы.

G.M. Mukhamediyeva

Theoretical aspects of the development of single-industry towns in modern conditions

The article deals with theoretical aspects of the development of single-industry towns in modern conditions. The scientific approaches of different countries to the definition of the concept of «single-industry towns»

have been investigated and it is revealed that all countries associate this concept mainly with large enterprises that operate in the town. The opinions of scientists in the part of clarifying the concept of «single-industry towns» are analyzed not only on the basis of a branch line, but in connection with the life cycle of the town. In the article, the features of towns are singled out, according to which the terms «mono-productive» and «single-industrial» are widely used. The problems of formation and development of single-industry towns of the Republic of Kazakhstan in accordance with the envisaged tasks of the Program for the Development of the Regions until 2020 through the diversification of the economy were discussed. The author grouped single-industry towns of Kazakhstan by macroregions: North, Central-Eastern, Southern and Western. The single-industry towns of the Republic of Kazakhstan are classified according to their industry characteristics: the sector in which the largest part of the population is engaged and the share of the town's economy is the most significant. The implementation of measures to develop single-industry towns of the Republic of Kazakhstan according to the Program for the Development of Regions to 2020 is analyzed. Recommendations for sustainable development of single-industry towns of the Republic of Kazakhstan are proposed depending on socio-economic factors.

Keywords: single-industry town, enterprise, industry, population, macro-region, sustainable development, program, socio-economic factors.

References

- 1 П'ина, I.N. (Eds.). (2013). *Razvitie monohorodov Rossii [Development of single-industry cities in Russia]*. Moscow: Finansovyi universitet [in Russian].
- 2 Onirlerdi damytudyn 2020 zhylyha deinihi bahdarlamasyn bekitu turaly. Kazakstan Respublikasy Ukimetinin 2014 zhylyhy 28 mausymdahy No. 728 Kaulysy [On Approval of Regional Development Program till 2020. Resolution by Government of the Republic of Kazakhstan No. 728 of 28 June 2014]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400000728> [in Kazakh].
- 3 Pitkin, A.N., & Zagoruiko, I.Yu. (2010). Postanovka problemy monohorodov: poisk reshenii orhanami vlasti i korporativnym soobshchestvom [Statement of the problem of single-industry towns: the search for solutions by authorities and the corporate community]. *Rossiiskoe predprinimatelstvo – Russian Entrepreneurship*, 8(2), 154–158 [in Russian].
- 4 Fishback, P., & Lauszus, D. (1989). The Quality of Services in Company Towns: Sanitation in Coal Towns during the 1920 s. *Journal of Economic History*, 49, 1, 125–144.
- 5 Manaeva, I.V. (2011). Monohoroda: voprosy terminologii [Monotowns: Issues of Terminology]. Proceedings from Modern problems of socio-economic development of Russia: *nauchnaia-prakticheskaia konferentsiia – International Scientific and Practical Conference* (pp. 140–143). (Vol. 1, 2). E.N. Kamishanchenko, S.N. Rastvorceva (Eds.). Belgorod: Izdatelstvo Belhorodskoho universiteta [in Russian].
- 6 Ivashkina, N.S., & Ulyakina, N.A. (2011). Razvitie monoprofilnykh horodov rehionov Rossii [Development of mono-profile cities in Russian regions]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and Management*, 4(7), 31–33 [in Russian].
- 7 Animica, E.G., & Novikova, N.V. (2009). Problemy i perspektivy razvitiia monohorodov Rossii [Problems and prospects of Russian single-industry towns development]. *Upravlenets – Manager*, 1, 2, 46–53 [in Russian].
- 8 Tatarin, A.I. (2009). Problema monohorodov dolzhna reshatsia na hosudarstvennom urovne [The problem of single-industry towns should be solved at the state level]. *Upravlenets – Manager*, 1, 2, 45 [in Russian].
- 9 Rehiony Kazakhstana (2016). Komitet statistiki Ministerstva natsionalnoi ekonomiki Respubliki Kazakhstan [Regions of Kazakhstan (2016). Statistics Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan]. *stat.gov.kz*. Retrieved from http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publications_Compilations?_afzLoop=9713740891393549#%40%3F_afzLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3D19favud3d_54 [in Russian].
- 10 Informatsiia o khode realizatsii meropriatii po razvitiuu monohorodov «Prohrammy razvitiia rehionov do 2020 hoda» po itoham I poluhodiia 2017 hoda [Information on the implementation of measures for the development of single-industry towns of the «Program for the Development of the Regions until 2020» based on the results of the first half of 2017]. *economy.gov.kz*. Retrieved from economy.gov.kz/sites/default/files/pages/otchet_po_monogorodam_rus.docx [in Russian].